

PAAUGLIŲ MERGAIČIŲ SEKSUALINIO SUBJEKTYVUMO ANALIZĖ

Ilona Kajokienė

Doktorantė

Mykolo Romerio universitetas

Socialinės politikos fakultetas

Psichologijos katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

Tel. (8 5) 271 46 20

El. paštas: ilonakajokiene@yahoo.com

Sunku nepastebėti atotrūkio tarp seksualumo temos aktualumo paaugliams ir academia dėmesio stokos siekiant suprasti, analizuoti ir konceptualizuoti šią jaunų žmonių patirtį. Vis dar yra poreikis tyrinėti gelminius subjektyvius seksualinius potyrius paauglystėje – tai yra atskleisti, kaip paauglio savimonėje iškyla pojūtis, kad „esu seksualus žmogus“. Remiantis dalyvių diskursine pozicija, siekiama susisteminti ir aptarti tipinius normalios raidos paauglių mergaičių seksualinius išgyvenimus. Atliktas atskleidžiamosios strategijos kokybinis interpretacinis tyrimas, paremtas hermeneutine fenomenologine metodologine tyrėjo pozicija, pabrėžiant tyrimo radinių, kaip iš dalyvio ir tyrėjo asmenybių abipusio poveikio gimusios medžiagos, ypatingumą. Tyrimo radiniai suteikia naujų duomenų apie pirmąją sąmoningą paauglių mergaičių vidinę seksualinę patirtį, konceptualizuojamą kaip „žvilgsnio situacija“. Autorės įvardyta „žvilgsnio situacija“ apibūdinama keturių psichologinių mikroprocesų sąveika, stimuliuojančia savęs seksualios patyrimo stiprėjimą ir integraciją. Nors esama tam tikrų ribotumų, tyrimo radiniai atskleidžia intersubjektyvios patirties svarbą seksualinio Aš vaizdo kūrimuisi ir sąmoningam jo išgyvenimui. Šia publikacija tikimasi prisidėti prie seksualinės paauglių mergaičių raidos žinių psichologijoje gilinimo.

Pagrindiniai žodžiai: hermeneutinis kokybinis tyrimas, paauglės mergaitės, seksualumas, atspindėjimas, „žvilgsnio situacija“.

Be plačiai išanalizuoto ir banalaus, tačiau kiekvienos kartos jauniems žmonėms aktualaus tapatumo klausimo „kas aš esu?“ (Erikson, 2004), šiandien paaugliams kaip niekada anksčiau iškyla ir kitas klausimas: „ar / kiek esu seksualus?“ Straipsnyje laikomasi požiūrio, kad seksualumas nėra paauglystės laikotarpio privilegija, bet žmogiškojo buvimo pasaulyje neatsiejama ypatybė, tokia pati kaip buvimo gyvastingumas (Šalaj, 2011). Dar viena bendrybė, siejanti buvimą ir seksualumą, yra ta, kad šiuos

potyrius sunku verbalizuoti, nes jie abu yra tarsi savaime suprantami. Normalios raidos vaikams antrųjų metų pabaigoje (psichoanalitinėje teorijoje tai vadinama „falinė faze“) susiformuoja lyties tapatumo šerdis¹ („aš esu berniukas“, „aš esu mergaitė“). Lyties tapatumo šerdis yra pojūtis, kurį turime apie savo lytį: moteriškumo pojūtį – moteris, vyriškumo – vyrai. Genitalijų srityje kylantys fiziologiniai pojūčiai vaikui ilgainiui tampa

¹ Core gender identity (angl.). R. J. Stoller terminas (1964).

jo kūno vaizdo dalimi ir išgyvenami kaip savaime suprantami. Paauglystėje šie pojūčiai suintensyvėja, tampa įvairesni ir pamažu integruojami į seksualinio Aš vaizdą.

Raidos psichologų nuomone, savęs, kaip seksualaus asmens, pojūčio išsąmoninimas ir sąmoningas formavimasis yra labai svarbus paauglystės procesas ir uždavinys (Collins and Sroufe, 1999; Tolman and McClelland, 2011; Moore and Rosenthal, 2006; Erikson, 2004). Tai reiškia, kad iki paauglystės pabaigos paaugliai turėtų išsiugdyti seksualinių jausmų kontrolę, surasti naujų intymumo ir autonomijos formų; įgyti patirties bendrauti su priešingos lyties asmenimis, taip pat kontroliuoti neigiamus seksualinio elgesio padarinius (Brooks-Gunn and Paikoff, 1993). Jaunesnių paauglių tikslas yra „prisijaukinti“ puberteto sukeltus kūniškus pokyčius, o vidurinės paauglystės etapu iškyla uždavinys išplėsti ir integruoti seksualinio Aš vaizdą savimonėje. Socialiai priimtinos seksualumo išraiškos mokymasis *in vivo* gali tiek įgauti rizikingo elgesio formų (Jessor et al., 1998), tiek vesti į savęs pažinimą, praturtinimą, naujų pozityvių įgūdžių įgijimą (Moore and Rosenthal, 2006; Martin, 1996; Welsh et al., 2000). Taigi paaugliško seksualumo raidos trajektorija atsiduria tarp dviejų polių: rizikos ir smalsaus tyrinėjimo bei pasitenkinimo (Horne and Zimmer-Gembeck, 2005), tarp grėsmių ir malonumo.

Siekiant užpildyti mokslinių žinių apie subjektyvią vidurinės paauglystės amžiaus mergaičių seksualumo raišką (Rembeck and Hermansson, 2008; Tolman and McClelland, 2011) spragą, būtina suprasti ir analizuoti tipinius normalios raidos paauglių mergaičių seksualinius išgyvenimus (Crockett et al., 2003; Martin, 1996; Welsh

et al., 2000). Taip yra formuluojamas netikėtoms tyrimo išvalgomis atviras klausimas: išsiaiškinti, *kaip* paauglio savimonėje iškyla pojūtis, kad „esu seksualus žmogus“? Kadangi tyrimas orientuotas į retai analizuojamo fenomeno raiškos aspektų papildymą, pasirenkamas kokybinis atskleidžiamąjį pobūdžio tyrimas. Atskleidžiamasis kokybinis tyrimas yra naudingas, kai reikia: a) suprasti reiškinį, apie kurį mažai žinoma; b) išvelgti naujas jau žinomo reiškinio perspektyvas; c) ieškoti nuodugnios informacijos apie reiškinius, kurių neįmanoma tirti kiekybiniais metodais (Girdzijauskienė, 2006, p. 7).

Keletas žodžių apie šiame straipsnyje vartojamas sąvokas. Pasakymai „seksualiniai išgyvenimai“, „seksualumo potyriai“ turi sinoniminę reikšmę ir sudaro fenomenologinę (patyriminę) seksualinio Aš vaizdo (kognityvi konstrukcija) kūrimosi pagrindą. Patyrimas paprastai įvardijamas kaip „žmogaus buvimas santykiyje su kuriuo nors fenomenu“ (Smith et al., 2009, p. 195), kaip psichinis procesas, pasaulio ir savęs pažinimo būdas, išgyvenimas akivaizdžiai ir tiesiogiai „čia ir dabar“ (Jackūnas, 2008). „Seksualinio subjektyvumo“ terminas perimtas iš amerikiečių tyrėjų K. Martin (1996) ir D. L. Tolman (2002) darbų, jis nusako „pasitenkinimo, kylančio kūne, suvokimą ir buvimo seksualiu patyrimą bei metakognityvias seksualines savirefleksijas“ (Martin, 1996, p. 10). Taigi seksualiniam subjektyvumui formuotis būtinos ir emocinės, ir kognityvios interakcijos bei refleksijos. Seksualinio subjektyvumo raida prasideda paauglystėje ir tampa svarbiu asmens savasties sampratos komponentu. Reikia pabrėžti, kad sąvokos „seksualumas“ ir „lytiškumas“ nėra tapačios, nors tai to

paties termino² vertinys į lietuvių kalbą. Sąvoka „seksualumas“ šiame straipsnyje nurodo „buvimo seksualiu“ (Spronk, 2007) potyrio conceptualizavimą. Tai terminas, apibūdinantis ir subjektyvius seksualinius emocinius išgyvenimus, seksualines fantazijas, mintis ar įsitikinimus, kai kuriuos tarpasmeninių santykių aspektus, moralinius imperatyvus bei individualiai išgyvenamus fizinius seksualinius troškimus³.

Metodika

Tyrėjo pozicija. Šiame straipsnyje iškeltiems tikslams siekti buvo pasirinkta fenomenologinė hermeneutinė epistemologinė tyrėjo pozicija.

Tyrimo metodas. Šią poziciją atitinka ir pasirinktas pagrindinis tyrimo ir duomenų analizės metodas: interpretacinė fenomenologinė analizė (IFA) (*Interpretative Phenomenological Analysis*) remiantis J. A. Smith (Smith et al., 2009). Fenomenologinis požiūris leidžia aprašyti ir analizuoti dalyvio patirtį jo paties akimis – šiuo atveju nukreipti detalų tyrimą į konkretaus subjekto seksualumo patirtį. Kiekvieno dalyvio patirtis traktuojama kaip unikali ir indivi-

duali, tačiau saistoma kultūrinio konteksto. Fenomenologinis tyrimas leidžia tyrėjui nenaudoti jokios išankstinės teorijos ar tikslų pradinių hipotezių, kurias reikėtų patvirtinti. Tokiame tyrime duomenų rinkimą ir radinių analizę orientuoja atviro pobūdžio klausimai, į kuriuos atsakymai surandami koduojant nusistatytus analizės vienetų ir identifikuojant temas, iškylančias pateiktoje medžiagoje („bottom-up“, indukcinis požiūris), nemėginant jų „išsprasti“ į išankstinius teorinius modelius. Hermeneutinė pozicija išryškėja ir tyrėjui interpretuojant dalyvių interpretuojamą savą patirtį bei suteikiant jai naują, apibendrintą ir savitą prasminę reikšmę. Ši pozicija suteikia tyrėjo patirčiai ir asmenybei daugiau svarumo duomenų atsiradimo procesu nei empirinė fenomenologinė psichologija (Giorgi, 2000), nes interviu situaciją laiko bendra dalyvio ir tyrėjo „kūryba“, asmeninių pasaulių susitikimu, per kurį neįmanoma absoliučiai ir iki galo atsiriboti nuo turimų išankstinių nuostatų ar žinių (Smith et al., 2009).

Tyrėjos deklaruojama pozicija tiriamo fenomeno atžvilgiu: laikomasi įsitikinimo, kad seksualiniai išgyvenimai ir seksualinis elgesys paauglystėje yra normatyvinė ir tikėtina patirtis, jeigu ji išgyvenama be smurto ir prievartos bei žalos asmeniui (Kajokienė ir Žukauskienė, 2011; Tolman and McClelland, 2011).

Dalyviai. Bendra informacija apie imties sudarymą. Pasirinkta nedidelė, tačiau tyrimo tikslą atitinkanti dalyvių grupė. Mažos imties principo taikymas yra ne atsitiktinis, o metodologiškai reikšmingas, nes pasirinktas duomenų analizės metodas reikalauja kiekvieną atvejį išsamiai nagrinėti atskirai (ideografinis principas), o tyrimo dalyviai „turi „reprezentuoti“ perspektyvą,

² *Sexuality* (angl.).

³ Seksualumas PSO ekspertų 2002 m. buvo apibrėžtas kaip pagrindinis visą žmogaus gyvenimą trunkantis patyrimas, apimantis seksą, lytinį tapatumą ir lytinius vaidmenis, seksualinę orientaciją, erotizmą, malonumą, intymumą ir reprodukciją. Seksualumas patiriamas ir išreiškiamas mintimis, fantazijomis, troškimais, įsitikinimais, požiūriu, vertybėmis, elgesiu, praktika, vaidmenimis bei tarpasmeniniais santykiais. Kadangi seksualumas gali apimti visas šias dimensijas, jos ne visos iš karto ir nuolat yra patiriamos ar išreiškiamos. Seksualumui turi įtakos biologinių, psichologinių, socialinių, ekonominių, politinių, kultūrinių, etinių, teisinių, istorinių, religinių ir dvasinių veiksnių tarpusavio sąveika (Glasier, 2006). Platesnė diskusija apie terminus – kitoje autorės publikacijoje (Kajokienė ir Žukauskienė, 2011).

bet ne populiaciją“ (Smith et al., 2009, p. 49). Kitaip tariant, siekta rasti dalyvių, kurie sudarytų gana homogenišką imtį, o tyrimo klausimas jiems būtų prasmingas ir asmeniškai reikšmingas. Dalyvių atrankai taikytas tikslinės atrankos metodas. Nustatant imties atrankos kriterijus stengtasi rasti pusiausvyrą tarp dviejų fenomenologo psichologo A. Giorgi siūlomų naudoti kokybinių tyrimų dalyvių atrankos kriterijų: norimos pasiekti tyrimo gelmės dimensijos ir pragmatiško laiko bei pastangų apskaičiavimo (Giorgi, 2000). Tyrimo gelmės siekis šiame darbe atspindėtas pastangomis rasti tokių dalyvių, kurie gebėtų savo *asmeniniais* intymiais išgyvenimais *atvirai* pasidalyti su nepažįstama vidutinio amžiaus tyrėja. Suprantama, paauglių gebėjimas perteikti patyrimą yra apribotas jų kognityvių funkcijų ir naratyvinių kompetencijos raidos ypatumų (Schmidt and Neville, 2011).

Atsižvelgiant į tyrimo klausimus, apibrėžti šie taikytini imties homogeniškumo kriterijai:

1. Vienodas tiriamųjų amžius.
2. Lytis (tik moteriškosios lyties dalyvės).
3. Postmenarchinis lytinės raidos statusas.
4. Savanoriškas sutikimas dalyvauti interviu.
5. Raštiškas tėvų leidimas dalyvauti tyrime (atkrito viena dalyvė).
6. Formalus psichologinės sveikatos kriterijus (neigiamas atsakymas į YSR11-18 klausimyno klausimą „*Ar šiuo metu turite kokių nors psichologinių problemų, dėl kurių lankotės pas gydytoją ar psichologą?*“ bei YSR11-18 klausimyno simptomų dalies atsakymai, patenkantys ne į nuokrypio zoną).
7. Heteroseksuali lytinė orientacija.

Kitų galimų homogeniškumo kriterijų (pvz., vaikinų turėjimas ar seksualinės patirties neturėjimas) imčiai nebuvo keliamas. Taip norėta išlaikyti atskleidžiamosios strategijos tyrimo esmę: neriboti galimybės atsirasti pačių įvairiausių seksualumo patirčių paauglystėje aprašymams. Taigi galutinę tyrimo imtį sudarė devynios paauglės mergaitės. Toks kokybinis kelių atvejų tyrimas, anot S. Girdzijauskienės (2006), yra giluminis nedidelės socialinės realybės pjūvis, kurio metu išsamiai, nestruktūruotai, sistemingai renkamos žinios apie dominantį reiškinį. Pristatomas tyrimas buvo vykdomas analizuojant ir interpretuojant duomenis konkrečiame socialiniame kontekste. Ši logika panaši į antropologų atliekamus etnografinius tyrimus vienoje pasirinktoje „mažajoje bendruomenėje“ (konkrečiame kontekste). Šiuo atveju „mažąją bendruomenę“ atitinka paskutinius metus pagrindinėje mokykloje besimokančių mergaičių socialinė grupė. Cituojant J. A. Smith ir bendraautorius, siekiama „*suprasti konkretų fenomeną konkrečiame kontekste*“ (2009, p. 49).

Išsamesnis tyrimo dalyvių aprašymas. 1-oje lentelėje pristatomos kai kurios pagrindinės dalyvių ypatybės: amžius, gyvenamoji vieta, šeimos sudėtis ir romantinių ryšių palaikymas interviu metu. Keturios iš devynių mergaičių gyveno pilnose šeimose (Gertrūda, 15 m.; Aistė, 14,5 m.; Izabela, 15 m.; Elena, 15 m.). Romantinius ryšius interviu metu turėjo trys dalyvės, jų trukmė įvairavo nuo trijų savaičių (Indrė) iki keturių mėnesių (Izabela, 15 m.). Dvi dalyvės turėjo pirmųjų seksualinių (genitalinių) santykių patirties (Delfina, 15 m. ir Izabela, 15 m.).

1 lentelė. *Dalyvių charakteristikos aprašymas*

Vardas	Amžius	Miestas	Šeimos sudėtis	RR situacija interviu metu
Aistė	14,5 m.	Vilnius	Pilna, brolis 12 m.	Ne
Delfina	15 m.	LT	Mama, brolis 23 m.	Ne
Džeinė	14 m.	Vilnius	Mama, sesuo 21 m.	Ne
Elena	15 m.	Vilnius	Pilna, sesuo 12 m.	Ne
Gertrūda	15 m.	LT	Pilna, sesuo 19 m.	Ne
Indrė	14,5 m.	Vilnius	Mama	Taip (6 mėn.)
Ingrida	14 m.	Vilnius	Mama, brolis 11 m.	Ne
Izabela	15 m.	LT	Pilna	Taip (2,5 mėn.)
Viktorija	15 m.	Vilnius	Mama	Taip (1 mėn., 1 sav.)

Pastaba. RR – romantiniai ryšiai ir jų trukmė

Tyrimo procedūra. 2011 m. kovą–gegužę, padedant mokyklų psychologams, dviejose Vilniaus mokyklose ir vieno Lietuvos regiono administracinio centro dviejose mokyklose buvo paskleista informacija apie numatytą tyrimą. Norą jame dalyvauti pareiškė septynios aštuntokės vilnietės, iš kurių šešios gavo tėvų leidimą. Prie tyrimo prisidėjo dar trys mergaitės, gyvenančios ne Vilniuje (kitame Lietuvos mieste), taip pat gavusios tėvų leidimą. Visos devynios dalyvės užpildė YSR11-18 formą ir, kadangi atitiko kitus atrankos kriterijus, buvo pakviestos į pirmąjį interviu. Iki tyrimo pradžios tyrėja jokių ryšių su jomis neturėjo. Gerbiant dalyvių konfidencialumą jų vardai buvo pakeisti, o slapyvardžius mergaitės pasirinko pačios.

Duomenų rinkimo metodai. Dalyvių atrankai skirta metodika: jaunuolio savęs vertinimo forma YSR 11-18 (*Youth Self Report* (YSR)). Tai populiaris ir gerai žinoma emocinių bei elgesio problemų paauglystėje nustatymo metodika (Achenbach and Rescorla, 2001). YSR 11-18 klausimynas yra visiškai standartizuota tyrimo priemonė, parengta naudoti Lietuvoje (Žukauskienė ir kt., 2012).

Pagrindinis tyrimo būdas. Atrinkus dalyves, jų patirties pasakojimai buvo

fiksuojami atliekant pusiau struktūruotą interviu. Interviu situacija – tai unikali dviejų dalyvių sąveika, kurios metu sukurama reikšmė yra bendros dalyvio ir tyrėjo patyrimų sąveikos išraiška. Šia prasme tyrimo duomenys turėtų būti suvokiami ne kaip vienintelis ir galutinis bei tiesioginis realybės atspindys, bet kaip viena iš daugelio galimų gyvenimiškos realybės interpretacijų (Smith et al., 2009; Algėnaitė ir Vaičekauskaitė, 2011). Renkant duomenis buvo laikomasi bendrų nurodymų, kaip atlikti kokybinius tyrimus (Girdzijauskienė, 2006), ir konkrečių interviu vedimo nurodymų, pateiktų duomenų analizės metodu IFA sukūrusių autorių knygoje (Smith et al., 2009). Orientacinis interviu klausimų planas buvo parengtas remiantis autorės žvalgomųjų fokusinių grupių su paaugliais tyrimų rezultatais (Kajokienė ir kt., 2010).

Tyrimo duomenų tvarkymas. Reikia pasakyti, kad duomenų tvarkymas nėra griežtai apibrėžtas tyrimo proceso etapas, susijęs tik su tekstine analize. Iš tiesų tai nuolat galvoje ir laike vykstantis procesas, išeinantis už tyrimo projekto ribų. Hermeneutinėje tradicijoje duomenų interpretacija yra suaugusi su rašymo procesu, radinių apibendrinimo etapu, kai įžvalgos iškyla

ir papildo per pirmus analizės žingsnius atrastus sąryšius ar mintis. Taip pasireiškia „hermeneutinė spiralė“ – judėjimas „pirmyn–atgal“ ieškant patirčiai artimesnio kodo ar temos įvardijimo.

Gauti duomenys tvarkyti remiantis interpretacinės fenomenologinės analizės nurodymais (Smith et al., 2009). Duomenų analizė buvo atliekama tokia logine seka:

1. Įsigilinimas į tekstą, jo supratimas daug kartų jį skaitant.
2. Atliekama fenomenologinė, aprašomoji analizės dalis. Išryškinamas tekste perteiktas svarbus turinys. Stengiamasi nenuolti nuo dalyvio jam suteiktos prasmės.
3. Atliekama interpretacinė analizės dalis, formuluojamos tyrimo klausimui aktualios temos, vartojant psichologijos mokslo terminus ir sąvokas.
4. Kiekvieno interviu temų abstrahavimas į kategorijas („kekes“⁴) ir jų pavadinimų koregavimas. Atskirų atvejų hierarchinių struktūrinių lentelių sudarymas.
5. Visų interviu radinių integracija (metatemų formulavimas).

Radinių validizacija. Skirtingais tyrimo rengimo etapais buvo taikomos skirtingos validizacijos procedūros. Tyrėja laikėsi šių pagrindinių kokybės užtikrinimo principų: procedūrų aprašymo skaidrumo, tyrėjos profesinės kompetencijos lavinimo papildomuose seminaruose ir kursuose, skirtuose kokybiniais tyrimams (Aston University, 2010; Matulaitė, 2011; Žydzūnaitė, 2012). Interviu eigą orientuojantys klausimai buvo aptariami su disertacinio projekto vadove prof. dr. R. Žukauskiene, 2 ir 5 žingsniuose tyrėja vedė refleksijos užrašus, o 3 bei 4

žingsniuose buvo taikomas „nepriklausomas auditas“ (Smith et al., 2009, p. 183), užtikrinantis radinių ištikimumą⁵. Kiekvienos dalyvės radiniai buvo vertinami atskiro kokybinę duomenų analizę išmanančio kolegos: trys ekspertai turėjo psichologijos magistro laipsnį, o šeši buvo psichologijos krypties doktorantai. Visi ekspertai turėjo kokybinių tyrimų atlikimo ir duomenų analizės bei radinių interpretavimo patirties, keturi buvo gerai susipažinę su IFA metodu. Kiekvienas jų gavo anonimišką priskirto dalyvio transkripto tekstą ir konkretaus atvejo metatemos struktūrą atspindinčią lentelę su kategorijų („kekių“) ir jas sudarančių temų pavadinimais bei jas iliustruojančiomis citatomis. Ekspertams teko įvertinti, ar išryškintos temos buvo ištikimos, tai yra, turėjo pakankamą empirinį pagrindimą medžiagoje, kuri buvo analizuojama. Gavusi ekspertų pastabas („sutinku“, „ištikina“, „neįtikina“) tyrėja atliko pakartotinę metatemos struktūros peržiūrą ir patikslino dviejų kategorijų („kekių“) pavadinimų formuluotes.

Radiniai

Primintina, kad šio konkretaus tyrimo tikslas buvo suprasti, kaip paauglės savimonėje išskyla pojūtis, jog *esu seksualus žmogus*. Šiame straipsnyje yra galimybė pristatyti tik dalį viso tyrimo metu aptiktų radinių. Apskritai galima pasakyti, kad straipsnyje norima aptarti vieną stambią radinių grupę (metatemą), pavadintą „Seksualumas paauglystėje kaip intensyvi Aš – KITAS patyrimo dalis“, sudarančias temines kategorijas („*Kito žvilgsnis* pažadina seksualios Aš pojūtį“; „Priešingos lyties akcentavimas *žvilgsnio situacijoje*“). Taigi siekiama

⁴ „Kekiai“ terminą pirmoji pavartojo A. Matulaitė (2013).

⁵ *Credibility* (angl.).

2 lentelė. *Hierarchinė metatemos „Seksualumas paauglystėje kaip intensyvaus Aš – Kitas patyrimo dalis“ struktūra*

Metatema: Seksualumas paauglystėje kaip intensyvaus Aš – KITAS patyrimo dalis
<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Kito žvilgsnis</i> pažadina savęs seksualios pojūtį: <ul style="list-style-type: none"> • keičiasi kitų žmonių žvilgsnio į mergaites pobūdis, • asmeninio ypatingumo pojūčio iškilimas, • kūnas tampa viešai stebimu objektu, • siekis atkartoti <i>žvilgsnio situaciją</i>. 2. Priešingos lyties akcentavimas <i>žvilgsnio</i> situacijoje. 3. Drabužiai kaip pasirengimas atsidurti <i>žvilgsnyje</i>. 4. Romantinių ryšių siekimas

nušviesti svarbius seksualinius savivokos išgyvenimus situacijoje, kurią publikacijos autorė įvardijo kaip „*žvilgsnio situaciją*“. 2-oje lentelėje nurodoma visa straipsnyje analizuojamos metatemos hierarchinė struktūra.

Visos dalyvės savo seksualumo išgyvenimus pasakojo santykių su joms svarbiais žmonėmis kontekste. Savo spontaniškuose pasakojimuose dalyvės neminėjo nei mėnesinių, kaip ypač svarbios, kasdienybėje nuolat pasikartojančios patirties, nei kūniškojo autoerotiško praktikos. Patikslintuose atsakymuose tai skambėjo kaip 14–15 m. paauglėms mergaitėms nebūdingi potyriai⁶. Tačiau dalyvės pateikė gausių situacijų su tėvais, tos pačios lyties draugėmis ar vaikiniais naratyvų, kuriuose buvo fiksuojami seksualinių išgyvenimų konteksto ypatumai.

⁶ „Nu dar kol kas ne. bet nežinau, kaip ateity bus. Ir... man biskį keista... <...> Keista, kai ten bando bandyt save sujaudinti! Nu tiesiog... nu. Protu nesuvokiama! Kam to reikia? Nu, tiesiog, jeigu to reikia ar nori – tai gali tą padaryti su vaikin...o ne pati su savim“ [Viktorija (15), T1, 415].

1 kategorija: *Kito žvilgsnis pažadina savęs seksualios pojūtį*

Savo pasakojimuose dalyvės atskleidė išgyvenimus, kurie kildavo, kai jos būdavo nužiūrėtos praeivių gatvėje ar pačios nužiūrėdavo kuri nors kitos lyties asmenį. Būti pastebėti *Kito* tampa labai svarbu paauglystėje, nes šią situaciją vienaip ar kitaip perteikė visos dalyvės aštuntokės. *Būti pamatytam* potyris šioje publikacijoje konceptualizuojamas kaip *žvilgsnio situacija*. *Žvilgsnio situacijos* analizė leidžia nuodugniau atskleisti, kaip mergaičių sąmonėje vyksta naujos savybės – seksualinio Aš – įsisąmoninimas⁷. Reikia pažymėti, kad sąvoka „žvilgsnis“ nusako procesą, vykstantį fiksuojant, intencionaliai ar emociškai reikšmingai stebint objektą. *Žvilgsnio* termino vartojimą įtvirtino XX a. prancūzų intelektualai: fenomenologas J. P. Sartre’as, prancūzų psichoanalitikas J. Lacanas, filosofas M. Foucault. Įvairius vidinius pokyčius, kurių dalyvės iki tol sąmoningai nefiksavo savo patyrimo, tačiau kurie buvo diagnozuojami interviu medžiagoje, tyrimo autorė įvardijo kaip šiuos *žvilgsnio situacijos* mikroprocesus:

a) *keičiasi kitų žmonių žvilgsnio į mergaites pobūdis*. Vaikystėje ir paauglystės pradžioje mergaitės buvo įpratusios prie vienokio žvilgsnio – paprasto, kasdienio, nuslystančio, kuriame jos nėra išskiriamos kaip fokusuoto žvilgsnio objektai. Sutelktas atsitiktinio praeivio žvilgsnis keičia savimonės lauko plotį – jį padidina. Sąveika socialiniame lauke kinta iš „pamato – praeina“ į „pamato – nužiūri – reaguoją – praeina“⁸. Pasikeitusi reakcija,

⁷ „Gal kai tarkim ten... praleidžia lifte pirmą, kai pro duris praleidžia“ [Aistė (14,5), T1, 401].

⁸ „Matai, <...> kaip kiti reaguoją į tave, matai,

kurią užčiuopia mergaitė⁹, signalizuoja apie kažkokią turimą, bet naują savybę, kurios ji anksčiau nereflektavo;

b) sulaukus intensyvaus dėmesio, anot interviu medžiagos, iškyla asmeninio išskirtinumo, ypatingumo išgyvenimas, kurį galima apibūdinti kaip antrą „*žvilgsnio situacijos*“ mikroprocesą. „*Žvilgsnio situacija*“ suponuoja mergaitėms *asmeninio ypatingumo pojūtį* – dėl jo prasiplečia savivaizdis ir sustiprėja savivertė, išryškėja individualumo pojūtis¹⁰, toks svarbus asmens tapatumo raidai. Ši Ingridos (14 m.) interviu vieta atskleidė, ką mergaitei reiškia atsirasti *žvilgsnio* lauke. Anot visų dalyvių, *būti pamatytam* potyris provokuoja susivokimą, kad esi kitokia, ne paprasta praeivė. Ypač vaizdingai šis mikroprocesas perteiktas Aistės (14,5 m.) interviu medžiagoje¹¹;

c) „*žvilgsnio situacija*“ nėra lengvai toleruojama. Tai nauja, netikėta suvokimo situacija, kai mergaitės *kūnas*, anksčiau pažįstamas ir priklausęs tik jos žinojimo ir valdymo sferai, netikėtai *tampa viešai stebimu*,¹² vertinamu (ir net liečiamu!) objektu. Kito žvilgsnis išgyvenamas

kaip keičiasi požiūris į tave, kaip pats keiti požiūrį... pastebi vis naujesnius dalykus tiek savo kūne, tiek kitų <...> Paskui jau pradėjau kitaip žiūrėti į aplink mane esančius žmones“ [Ingrida (14), T1, 178].

⁹ „Kai pasižiūri, ne tik kad pasižiūri ir nueina, bet kai ilgiau pažiūri. Nužiūri nuo galvos iki kojų... Kartais dar nusisypso ar panašiai“ [Aistė (14,5), T1, 362].

¹⁰ „Zarasuose vyko diskoteka, <...> jie [bernai] taip kitaip pasižiūrėdavo į mane. Ne kaip į vaiką, o kaip į kažką daugiau. Na, jie nužvelgė mane ir žiūrėjo, kaip reaguosiu. Ir atrodė, kad aš jiems patinku, jiems įdomu. Tai kaip ir parodė, kad aš tikrai esu įdomi kitiems, kad mane mato ir stebi“ [Ingrida (14), T1, 306].

¹¹ „Eini gavė, tave užkalbina vaikinai koks, tu jam pasirodai patraukli, seksuali... kartais būdavo... kai, tarkim, tave nužiūri ten, tai pajunti, kad kitokia esi, išsiskirti iš minios, vadinasi, esi seksualesnė už kitas“ [Aistė (14,5), T1, 350].

¹² „Aplinkinių žvilgsniai krypta ne į tavo vidų, o į tavo išvaizdą, <...> į viską praktiškai: į tavo veidą, į tavo kūno apimtis“ [Elena (15), T1, 334].

tuo pat metu ir kaip trikdantis (Viktorija, Aistė)¹³, ir kaip jaudinantis (Gertrūda, 15 m.) patyrimas¹⁴. Viešai pastebimas moteriškų formų pakeistas kūnas nustoja būti nematomu gyvastingumo pagrindu ir tampa seksualinės komunikacijos priemone, rūpima dalyvėms¹⁵;

d) savo patrauklumo ir seksualumo suvokimo procesu kristalizuojasi siekis kartoti „*žvilgsnio situacijos*“ išgyvenimus. *Siekio atkartoti* mikroprocesas įgyvendinamas noru patikti kitiems, kaip tai kiek nuasmenintai perduoda Aistė (14,5 m.)¹⁶. Elena (15 m.) kalba apie „geros nuomonės“ sudarymą¹⁷, o Delfina (15 m.)¹⁸ – apie prisiderinimą prie kitų nuomonės¹⁹. *Žvilgsnio* atkartojimo gali būti siekiama suintensyvėjusia savo kūno priežiūra, odos ir plaukų puoselėjimu – kaip tai atskleidžia Gertrūdos²⁰ medžiaga.

¹³ „Biškį gėda pasidaro, kad ten nužiūrinėja ar panašiai, bet taip tai nieko“ [Aistė (14,5), T1, 356].

¹⁴ „Anksčiau mes būdavom visi bendrai ir draugaudavom, o paskui [klasiokai] tiesiog pradėjo kabinėtis. Trenkia per užpakalį <...> ir tai labai erzindavo, per kiekvieną pertrauką ir net per pamokas kabinėjosi, pertraukų metu negalėdavau ramiai pasėdėti, nes jie lįsdavo, žnaibydavosi. <...> ir mus tai labai juokindavo, nes lįsdavo absoliučiai prie visų, tai būdavo juokinga, kad jie taip elgiasi“ [Gertrūda (15), T1, 431].

¹⁵ „Kūnas – tai didžiausias dėmesys. Ne sau, o kūnui. <...> dėmesį reik sau skirt, kūnui, – nes visi žmonės, kad ir ką sakytų, – vis tiek pirma žiūri į išvaizdą“ [Delfina (15), T1, 146].

¹⁶ „Kai stengiesi atrodyti patrauklesnis kitiems“ [Aistė (14,5), T1, 409].

¹⁷ „Nori, kad apie tave susidarytų gerą nuomonę. <...> Ką mato kiti – tas man svarbu. <...> tą, ką kiti mato. Ką ir pati stengiuosi padaryti su savo išvaizda, kaip aš atrodau, ką aš rengiuosi, ką aš darau, kokie mano kūno sudėjimai“ [Elena (15), T1, 911].

¹⁸ „Atrodo... išeisi ir stovėsi, ir lauksi, – žiūrėsi į kiekvieną žmogų, – kaip kiekvienas į tave pažiūrės. Kokiu žvilgsniu? Ir tu iš to nustatysi, ar aš čia gerai atrodau, ar man blogai? Gal reiktų ten ką nors persitvarkyti?“ [Delfina (15), T1, 210].

¹⁹ „Vis dėlto rūpiniesi išvaizda, kaip tu šiandien atrodysi, kaip kiti į tave žiūrės?“ [Elena (15), T1, 359].

²⁰ „Taip įstrigsi tiesiog vaikinams, kai tave pamato

Apibendrinant sudėliotą mikroprocesų schemą būtų galima teigti, kad „*žvilgsnio situacijoje*“, kuri yra lydimama tam tikro susijaudinimo, pažadinama seksualinė paauglės savivoka. Tad buvimo *Kito žvilgsnyje* patirtis sukuria naują Aš dimensiją – internalizuotą patrauklaus ir trauką išgyvenančio asmens savivaizdį²¹. Žvilgsnio kaip intersubjektyvaus santykio metu yra konstruojama subjekto pozicija, o tiksliau – atsiranda nauja seksualinės savasties dimensija: Aš *Kito* akimis²².

Tekstinė analizė išryškino dar vieną „*žvilgsnio situacijos*“ ypatumą paauglystėje. Vyksta stebėjimas ir kita linkme – kai mergaitės *ypatingai* žvelgia į vaikus²³. Taigi, „*žvilgsnio situacija*“ abiem atvejais išgyvenama su didesne emocine įtampa bei jauduliu²⁴. Tai patvirtina vienos iš dalyvių, Gertrūdos (15 m.), įtaigiai perteikiamas sportininko vaikinio nužiūrėjimas²⁵.

2 kategorija: priešingos lyties akcentavimas žvilgsnio situacijoje

Visų tyrime dalyvavusių mergaičių pasakojimuose vienu ar kitu aspektu dominuoja

ir atsimena, kad tokia yra, o jeigu būsi kaip viena mano draugė buvusi – visiškai savęs neprisižiūri, tai jos niekas nemėgsta ir ji tiesiog atstumta visų [Gertrūda (15), T1, 645].

²¹ „Kaip ir pradėdi jau pats į save labiau žvelgti, žiūrėti, kaip rengiesi, kas tau labiau tiktų <...>. Jau pradėdi rinktis tą, kas tau tikrai labai tiktų, ir kad pabrėžtu, kas tu esi“ [Ingrida (14), T1, 312].

²² „Ypatingai [svarbu] tai, ką kiti mato, ne tai, kaip aš save matau veidrodyje. O ką kiti [mato]. Kitų akys manyje mato. Kaip ką kiti pasakys, kaip mane pakomentuos“ [Elena (15), T1, 911].

²³ „Mes dažnai su draugėmis pamatom kokį vaikina, nužiūrim. Jis nueina toliau ir apšneka – kaip atrodo, ir, šiaip, pasakom, kad „visai gražus“ ir panašiai“ [Gertrūda (15), T1, 415].

²⁴ „<...> jau kitoks bendravimas su berniukais... Labiau net į jų kūną žvelgi, net... kitaip“ [Ingrida, T1, 290].

²⁵ „Kai pamatom gražų futbolininką, pažiūrim į jo kojų raumenis. Nežinau, kodėl, bet tai įdomiai gražu“ [Gertrūda (15), T1, 504].

„vaikinių klausimas“. Antroji analizuojamos metatemos kategorija padėjo diagnozuoti, kad *žvilgsnio situacija* tampa aktuali ir jaudinanti tik tada, kai *Kitas* akių susitikimo metu heteroseksualioms dalyvėms yra priešingos lyties žmogus. *Žvilgsnio situacijos* analizė išryškino dalyvių jausmų skirtinumus žvelgiant į mergaites bei vaikus²⁶.

Dalyvės skirtingai traktavo savo dėmesį vaikinams ir pačių norą būti pastebėtoms. Elena (15 m.)²⁷, Viktorija (15 m.)²⁸, Delfina (15 m.) ir Aistė (14,5 m.)²⁹ dėmesį vaikinams suvokia kaip savaime suprantamą dalyką. O Ingrida (14 m.) savo pasakojime yra kiek atsargesnė, tad pirminį belytį, nuasmeniną „*kažkas / kas nors*“ pamažu savo pasakojime paverčia į lyties charakteristikomis apibūdinamus „*vaikiniai ir vyrai*“³⁰.

Analizuojant dalyvių patyrimus ir jų refleksijas, iškyla, kad dauguma jų turi labai aiškų supratimą, ką ir kaip turi daryti mergaitė, norėdama palikti įspūdį vaikiniui: ji turi būti patraukli. Mažiausiai fizinį patrauklumo aspektą pabrėžė Indrė (14 m.), kuriai labiau rūpėjo būti pastebėtai išskirtiniu elgesiu (deginosi ant devynaukščio namo stogo, perėjo karštomis žarijomis, norėjo šokti su parašiotu). Visos kitos mergaitės pabrėžė

²⁶ „Kai žiūri į merginas ir į vaikus, jauti kažkokį skirtumą, kad į merginas tu žiūri kažkaip paprastai. <...> Daug įdomiau, kaip ir... smalsiau, kas tie vaikinai?.. vaikinai... kažkuo jie traukia, įdomūs. Net sunku apsaityti tai žodžiais, nes tai labiau toks jausmas... kurį jauti ir tiesiog žinai“ [Ingrida (14), T1, 573].

²⁷ „Kitoks bendravimas su berniukais. Labiau net į jų kūną žvelgi kitaip“ [Elena (15), T1, 111].

²⁸ „Kažkaip merginos... nelabai į jas dėmesio kreipiu, bet, pavyzdžiui, į vaikiną tai jo. Man jis seksualus, kai yra pasportavęs, tvarkingas, gali pašnektit“ [Viktorija (15), T1, 559].

²⁹ „Eina ten, tave užkalbina vaikinai koks, tu jam pasirodai patraukli, seksuali“ [Aistė (14,5), T1, 241].

³⁰ „Kai einu, pavyzdžiui, gatvė, tave kažkas nužvelginėja, į tave vis daugiau kas nors atsisuka, pasižiūri – vaikinai ir vyrai“ [Ingrida (14), T1, 566].

išvaizdos svarbą siekiant būti patraukliai vaikinams. Tam Gertrūda (15 m.) naudoja makiažą, taip pat specialius kremus gydyti ir pridengti *acne* paveiktą veido odą, nes, anot mergaitės, tik tada „*istringi tiesiog vaikinams, kai tave pamato ir atsimena, kad yra tokia*“ [T1, 448]. Smalsumas, jaudulys skatina mergaites būti aktyvesnes, labiau rūpintis savimi, kaip tai nuoširdžiai pasako Elena³¹. Visos dalyvės šio tikslo siekė savaip – skirdamos daugiau dėmesio kūno higienai (Gertrūda, Aistė, Ingrida), plaukų priežiūrai (Džeinė), sportui (Džeinė), mitybai (Džeinė) bei aprangai (Delfina, Viktorija, Aistė, Indrė, Elena, Ingrida).

Radinių aptarimas

Radinių aptarime siekiama skaitytojų pateikti vieną iš galimų interpretacinių perspektyvų į atskleidžiamojo tyrimo metu susistemintas dalyvių patirtis. Pristatomi *šios* tyrėjos apibendrinimai, atsiradę interakcijose su *šių* dalyvių patirtis fiksavusiu tekstu. Taigi aštuntokių mergaičių seksualinių išgyvenimų poveikslas nukreipia visą interpretacijos procesą santykių psichologijos kryptimi (Erikson, 2004; Gilligan, 1982; Josselson, 1992; Winnicott, 1971). Kitaip tariant, šį interpretacinį diskursą nulemia seksualiniai potyriai, pasakojimuose pateikiami nuolatiname dinamiškame santykių su aplinkiniu pasauliu, t. y. santykio su simboliniu *Kitu*, kontekste.

Kaip pristatyta radinių dalyje, spontaniškuose šio tyrimo dalyvių pasakojimuose³² neiškilo mėnesinių ar masturbacinio autoero-

tiškumo svarba paauglių mergaičių seksualiniams patyrimams. Tokie radiniai sutampa su neseniai Amerikoje atliktos empirinių tyrimų metaanalizės rezultatais, patvirtinusiems, jog paauglės mergaitės masturbaciją „atranda“ vėliau nei jų bendraamžiai vaikinai (Peterson and Hyde, 2010). Taigi, atrodytų, kad mūsų dalyvės patvirtina seksualinės raidos paauglystėje žinias: lytinio brendimo pradžios (pirmųjų mėnesinių ir kūno pokyčių) problemos *jau* nebedomina (Rembeck and Hermansson, 2008; Woertman and van der Brink, 2012), o masturbacijos *dar* nėra vidurinės paauglystės etapo mergaičių dėmesio centre (Robbins et al., 2011). Šis duomenų interpretacijos metu tyrėjai į akis kritęs pastebėjimas gali būti susijęs labiau su studijuota psichoanalitine literatūra, kuri ypač pabrėžia masturbacijos svarbą paauglystės raidoje (Blos, 1962; Laufer, 1982).

Kiek ilgiau norėtusi apsisotiti prie *žvilgsnio situacijos* analizės. Autorės nuomone, provokuojanti daugiaprasmiškus jausmus ir fizinio pasitenkinimo pojūtį, ši situacija padeda mergaitėms pamažu įsisąmoninti naują asmeninę savybę – buvimą seksualiu asmeniu. Kadangi apie *buvimo pastebėtai* būseną kalbėjo visos aštuntokės, *žvilgsnio situacija*, manytina, atspindi universalų mergaitiškosios būties dėmenį vidurinės paauglystės metais. Jis padeda savyje aptikti kažką, ko anksčiau nebuvo galima reflektuoti: „*Per aplinkkelį grįžtama į save jau kaip Kitą*“ (Mostauskis, 2011, cit. pagal Algėnaitė ir Vaičekauskaitė, 2011, p. 84). Ieškant atsakymo į klausimą, kodėl toks malonus aprašytas *buvimas žvilgsnyje* su *Kitu* ir kodėl jį norisi kartoti, išskyla keletas galimų paaiškinimų.

Pasak kai kurių autorių (Stern, 1985), masturbacijos nėra vienintelis autoerotiško

³¹ „*Vis dėlto rūpiniesi išvaizda – kaip tu šiandien atrodyti, kaip kiti į tave žiūrės*“ [Elena (15), T1, 359].

³² *Dalyvės buvo prašomos papasakoti apie savo asmeninius seksualinius išgyvenimus kasdieniame gyvenime.*

pasitenkinimo siekiantis aktyvumas, nes kūdikiai nuo pat gimimo kaupia ir siekia atkartoti įvairių tipų sensorinius savęs pojūčius, kurie savo prigimtimi yra malonūs ir galintys vykti nepriklausomai nuo motinos dalyvavimo. Piršto čiulpimas, intensyvus žvilgsnio fokusavimas³³ – *įsistebeilijimas* – yra keletas iš tokių autoerotizmo formų. Suaugusieji (kartu ir paaugliai) taip pat išlaiko autoerotinio aktyvumo apraiškas, stiprinančias žmogaus autonomiškumą, pasitenkinimą savimi ir savojo kūniškumo jutimais. Miegojimas, valgymas, muzikos klausymas, žiūrėjimas, ritmingi judesiai yra laikomi maloniais sensoriniais autoerotiniais potyriais, tiek pat svarbiais, kiek ir masturbacijos (Schalin, 1995).

Kita vertus, pasitenkinimas kyla ir iš komunikacinio *žiūrėjimo* aspekto – tai yra savotiško intensyvaus trumpalaikio *buvimo su Kitu santykio*: „<...> kadangi seksualinis sujaudinimas yra iš prigimties nekongruentus savasčiai, sužadinimas turi būti patiriamas Kitame, tad būtinai kartu su Kitu. Tas Kitas turi būti fiziškai netoliese, taip, kad asmuo galėtų išgyventi savo susijaudinimą per šį Kitą“ (Target, 2007, p. 524). Žvilgsnis visada yra tarpasmeninių santykių dalis (Lacan, 1949/2001; Winnicott, 1971). Kai suaugęs asmuo mato kitą, sukančią galvą ir akis, kad išvystų tam tikrą objektą, šis žvilgsnio posūkis nėra tik fizinis judesys, jis priimamas kaip aktas, kuris vizualaus suvokimo būdu intencionaliai sujungia asmenį ir objektą. Todėl intencionalus vizualus suvokimas yra *buvimas kartu* per atstumą. Šis santykio aspektas provokuoja atgalinio ryšio veiksmų seką, sustiprina savivertę. Čia galima prisiminti keletą raidos psichologijos „atspindžio“ teorijų, kurios

teigia, kad sėkmingam augimui turime būti ne tik fiziškai puoselėjami, bet ir „matomi“ iš išorės, – stimuliuojami, palaikomi bei padaršinami (Fonagy, 2008; Target, 2007; Winnicott, 1971). Poreikį būti matomai atspindi mūsų dalyvės Džeinės (14 m.) atodūsis: „*Aš nežinau, kaip atkreipti [Kito] dėmesį į savo seksualumą*“ [T1, 364]. Nuo paauglystės laikotarpio atspindėjimą arba, anot R. Josselson, „akis į akį patvirtinimą“ perima bendraamžiai ir partneriai (Josselson, 1992; Blos, 1962). Čia verta prisiminti ir dar vieną intriguojantį paaiškinimą. Siekis atkartoti *žvilgsnio situaciją*, anot J. Lacano „atspindžio“ teorijos (1949/2001), gali kilti dar ir iš malonumo, kad tą akimirką asmuo išgyvena save kaip vientisą bei atskirą asmenį, o ne atskirų kūno dalių fragmentus³⁴. Ypač tai svarbu kūdikystėje, nes nuo „atspindžio stadijos“ pradžios žmogus formuojasi kaip savo paties stebėtojas, visą gyvenimą siekiantis realizuoti troškimą išgyventi fizinį savo kūno totalumą bei kūno vaizdo visybiškumą psichikoje.

Psichologinėse raidos teorijose *žvilgsnio situacija* yra svarbi savasties patvirtinimui. Anot R. Josselson, „*kito akyse mes galime save atrasti kaip vienu žingsniu priekyje esančius, – ne tokius, kokie esame dabartyje: patvirtinimą to, kuo mes tampame, bet kuo dar nesame tikri – bent kol kas. Žmonės gali mus paskatinti būti truputį daugiau nei tu, kuo esame* (Josselson, 1992, p. 111). Šiame straipsnyje savasties raidos santykių kontekste idėją pamėginta pritaikyti ir seksualumo raidos dimensijoje. Mūsų tyrimo radiniai parodė, kad *žvilgsnio situacija* yra kaip iki tol tik fragmentiškai išgyventos savybės – seksualumo – atpažinimo ir suvirtinimo aplinkybė.

³³ Gazing (angl.).

³⁴ *Drive to be completed* (angl.).

Kaip rodo antrosios analizuojamos kategorijos turinys, svarbu, kad žvilgsnio situacijoje *Kitas* (heteroseksualioms mergaitėms) būtų priešingos lyties atstovas. Radiniai, susiję su priešingos lyties asmens dėmesiu, „pažadinančiu“ naująją savybę, pabrėžia, kad *Kitas* nėra tėvas, kuris dažnai mergaitei buvo meilės objektas vaikystėje, ar brolis. Paauglės akcentavo bendraamžius ir asmenis, esančius už šeimos rato, – „*ne-incestinius objektus*“, pasak R. Josselson (1992, p. 81). Tačiau tai kyla iš to, ką P. Blos vadino „antrąją separacija – individuacija“ (1962). Būtent vyriškosios lyties praeiviai ir bendraamžiai heteroseksualioms paauglėms padeda „papildyti“ nedrąsų, fragmentuotą seksualinį Aš naujais potyriais. Jie padeda geriau integruoti tą menkai pažįstamą ir, pasak P. Fonagy (2008), vaikystėje tėvų neatspindėtą „atstumtąją Aš“ dalį, talpinančią seksualumą. Būtent neatspindėtos būsenos internalizacija vaikystėje po truputį sukėlė vaiko savasties dezorganizaciją, „atstumtąją Aš“³⁵. Ši psichoseksualinė įtampa yra pašalinama paauglystėje, kai atsiranda galimybė pakartotinai internalizuoti tą „atstumtojo Aš“ dalį kitų dėka (Fonagy, 2008; Target, 2007).

Kalbėti apie tai, kas pačiai dalyvei nėra apčiuopiama ir menkai pažįstama, nėra lengva. Mūsų dalyvės gana dažnai pirmą kartą paprašius papildyti ir smulkiau papasakoti apie seksualinius jausmus įsitempdavo, ilgiau patylėdavo (Izabela (15 m.), Indrė (14 m.)) arba tyrėjai atsakydavo trumpai: „*nežinau*“, „*gal ir esu kada galvojusi*“ (Ingrida (14 m.)), „*niekada negalvojau, kad norėčiau To*“ arba „*esu per vidurį to seksualumo*“ (Aistė (14,5 m.)). Vidinę įtampą tarp potyrio ir atskleidimo tiksliai perteikia drąsi

ir atvira dalyvė Delfina (15 m.), gyvenanti tik su mama ir studentu broliu: „*Aš pati savy jaučiu, kad esu seksuali, tik kaip pasakyt tai kitiems?*“ [T1, 123]. Vieni autoriai menkus paauglių mėginimus susivokti ir verbalizuoti emocijas bei seksualinius jautimus aiškina jų aplinkoje esančių suaugusiųjų negebėjimu reflektuoti ir aptarti šiuos išgyvenimus kartu (Zani, 1991; Aspya et al., 2007), kiti sunkumą mato ir socialiniuose stereotipuose, kurie vaikinams ir merginoms remiasi kitokiais standartais (Gilligan, 1982; Pinkerton et al., 2002). Vaikiniai gali laisviau viešumoje aptarti savo intymias patirtis ir jomis didžiuotis, o mergaičių seksualumo internalizacija yra papildomai apsunkinama primetamo moralinio drovumo reikalavimu (Tolman, 2002; Martin, 1996).

Apibendrinant radinius, siekiama akcentuoti intersubjektyvų mergaičių seksualinio Aš paauglystėje formavimosi kontekstą. Intersubjektyvumas paauglystėje (kaip ir kūdikystėje) turi tą pačią funkciją: palaikyti ryšius, gebėjimą išgyventi artumą ir bendras emocines būsenas (Cortina and Liotti, 2010). Patyrimas, kai aptartoji „atstumtojo Aš“ dalis *žvilgsnio situacijoje* buvo *Kito* – vaikino / vyriškio – pastebėta, sudarė sąlygas mergaitėms pasijusti seksualioms ir patrauklioms. Taip paauglių patirtyje galėjo atsirasti nedrąšių seksualinio subjektyvumo refleksijų, kurios, nuolat atkartojamos, yra toliau integruojamos į jau nuo kūdikystės turimą šerdinę „mergaitės / berniuko“ patirtį. Taigi, vidurinėje paauglystėje beatsirandantis seksualios Aš pojūtis formuojasi ne tuščioje vietoje. Dėl progresuojančios kognityvios raidos ir puberteto – dviejų svarbių ontogenetinių prielaidų – šis procesas įgauna naują impulsą ir naujų galimybių. Šioje vietoje verta paminėti fenomenologą

³⁵ *Alien Self* (angl.).

D. Večerskį, kuris sako, kad „žmogus egzistuoja pasaulyje, kuris yra socialus mes – pasaulis; žmogus suvokia save Kito akivaizdoje. Šie elementarūs suvokiniai tiesiogiai arba nutylėdami nurodo kūniškąją žmogaus buvimo dimensiją, nurodo santykį su pasauliu, kuriame subjektas ir pasaulis glaudžiai susiję, pagaliau – nurodo į santykių tarp Aš ir Kiti-Aš plotmę“ (Večerskis, 2009, p. 7). Be kitų asmenų, kurie veikia kaip „atspindys“, būtų labai sunku suvokti save kaip gyvastingą (Šalaj, 2011) ir seksualų žmogų. Pats stipriausias savasties pojūtis paauglystėje nuosekliai formuojasi per nenutrūkstamą santykį su *Kitais*.

Išvados

Apibendrinus tyrimo dalyvavusių devynių heteroseksualių paauglių mergaičių patir-

ties analizės rezultatus, galima daryti šias išvadas:

1. *Žvilgsnis* (kartais lydimas prisilietimų) kaip „pabudimą“ lemia situaciją, kurioje įvyksta savo seksualinės Aš dalies atpažinimas ir išgyvenimas.
2. *Žvilgsnio situacijoje* heteroseksualiai mergaitei seksualinės Aš dalies įsisąmoninimas vyksta tik tuomet, kai *Kitas* yra artimas amžiumi, priešingos lyties ir nepriklausantis šeimai žmogus.
3. *Žvilgsnio situacijas*, kaip sukeliančias malonius išgyvenimus, intensyviai siekiama kartoti.
4. Autorės sumanytą *žvilgsnio situacijos* sąvoką siūloma plačiau taikyti psichologijoje, aptariant seksualinio Aš vaizdo kūrimosi proceso aspektus.

LITERATŪRA

Achenbach T. M., Rescorla L. A. Manual for the ASEBA school-age forms & profiles. Burlington, VT: University of Vermont Research Center for Children, Youth, and Families, 2001.

Algėnaitė I., Vaičekauskaitė R. Socialinės realybės konstravimo problema tiriant žmonių, patyrusių stuburo traumą, situaciją // Visuomenės mokslai. 2011, t. 21 (7), p. 80–84.

Aspya Ch., Veselyb S., Omanb R., Rodinec Sh., Marshallc L., McLeroyd K. Parental communication and youth sexual behavior // Journal of Adolescence. 2007, vol. 30, p. 449–466.

Aston University: Introduction to interpretative phenomenological analysis. Įvadinis kursas, skirtas IFA (vadovas prof. dr. P. Flowers). Astono universitetas, 2010 kovo 31–balandžio 2 d. Birminghamas, Didžioji Britanija.

Blos P. On adolescence. A psychoanalytic interpretation. Michigan: Free press of Glencoe, 1962.

Brooks-Gunn J., Paikoff R. Sex is a gamble, kissing is a game: Adolescents sexuality and health promotion // Promoting Health in Adolescents – New Directions for the Twenty First Century / Ed. by

S. G. Millstein, A. C. Petersen, E. O. Nightingale. Oxford University Press, 1993. P. 180–208.

Collins W. A., Sroufe L. A. Capacity for intimate relationships: A developmental construction // The Development of Romantic Relationships in Adolescence / Ed. by W. Furman, B. Brown, C. Feiring. New York: Cambridge University Press, 1999. P. 125–147.

Cortina M. C., Liotti G. Attachment is about safety and protection, intersubjectivity is about sharing and understanding. The relationships between attachment and intersubjectivity // Psychoanalytic Psychology. 2010, vol. 27 (4), p. 410–441.

Crockett L. J., Raffaelli M., Moilanen K. L. Adolescent sexuality: Behavior and meaning // Blackwell Handbook of Adolescence / Ed. by G. R. Adams, M. D. Berzonsky. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2003. P. 371–392.

Erikson E. H. Vaikystė ir visuomenė. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004.

Fonagy P. A Genuinely developmental theory of sexual enjoyment and its implications for psychoanalytic technique // Journal of the American Psychoanalytic Association. 2008, vol. 56, p. 11–36.

Gilligan C. In a different voice: Psychological theory and women's development. Cambridge: Harvard University Press, 1982.

Giorgi A. Phenomenology and psychological research. Pittsburg: Duquesne University Press, 2000.

Girdzijauskienė S. Kokybinis interviu. Metodiniai nurodymai. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2006.

Glasier A., Gülmezoglu A. M., Schmid G. P., Moreno G. G., van Look P. F. Sexual and reproductive health: A matter of life and death // *The Lancet*. 2006, vol. 386 (9547), p. 1595–1607.

Horne Sh., Zimmer-Gembeck M. J. Female sexual subjectivity and well-being: Comparing late adolescents with different sexual experiences // *Sexuality Research and Social Policy*. 2005, vol. 2 (3), p. 25–40.

Jackūnas Ž. Patyrimas, patirtis ir supratimas // *Logos*. 2008, Nr. 56 (liepa–rūgpjūtis), p. 20–28.

Jessor R., Van Den Bos J., Costa F. M., Turbin M. S. Protective factor in adolescent problem behavior: Moderate effects and developmental change // *Developmental Psychology*. 1998, vol. 31, p. 923–935.

Josselson R. The space between us. Exploring the dimmitions of human relationships. San Francisco: Jossey-Bass Inc. Pub., 1992.

Kajokienė I., Žukauskienė R. Paauglių seksualinis patyrimas: teorinė analizė // *Socialinis darbas*. 2011, t. 10 (2), p. 353–364.

Kajokiene I., Iljinychas I., Žukauskienė R. Focus groups experience in searching the best way to study the sexual-self aspects in teens // *ISI Proceedings of the 12th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence (12–15th May, 2010, Vilnius, Lithuania)* / Ed. by R. Zukauskiene. Bologna: Medicon Editore, 2010. P. 167–172.

Lacan J. The mirror stage as formative of the I. (1936) // *Ecrits* / Trans. by A. Sheridan, 1949. London: Routledge, 2001. P. 91–101.

Laufer M. Female masturbation in adolescence and the development of the relationship to the body // *International Journal of Psychoanalysis*. 1982, vol. 63 (3), p. 295–302.

Martin K. Puberty, sexuality and the self: Boys and girls at adolescence. New York, London: Routledge, 1996.

Matulaitė A. „Kai „tavo kūnas tiesiog išprotėja“: įkūnytas nėštumo patyrimas“. Doktoro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

Matulaitė A. Seminaras „Įvadas į interpretacinę

fenomenologinę analizę“, Vilnius: Vilniaus universitetas. 2011 m. vasario 22–24 d.

Moore S., Rosenthal D. Sexuality in adolescence. Current trends. Psychology Press, 2006.

Petersen J. P., Hyde J. Sh. A meta-analytic review of research on gender differences in sexuality, 1993–2007 // *Psychological Bulletin*. 2010, vol. 136 (1), p. 21–38.

Pinkerton S. D., Bogart L. M., Cecil H., Abramson P. R. Factors associated with masturbation in a collegiate sample // *Journal of Psychology and Human Sexuality*. 2002, vol. 14, p. 103–121.

Rembeck G. I., Hermansson E. Transition to puberty as experienced by 12-years old Swedish girls // *The Journal of School Nursing*. 2008, vol. 24 (5), p. 326–334.

Robbins C., Schick V., Reese M., Herbenick D., Sanders S., Dodge B., Fortenberry D. Prevalence, frequency and associations of masturbation with partnered sexual behaviors among US adolescents // *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. 2011, vol. 165 (12), p. 1087–1093.

Schalin L. On autoerotism and object relations in the psycho-sexual development // *Scandinavian Psychoanalytic Review*. 1995, vol. 18, p. 22–40.

Schmidt B., Neville B. Developing reflective function: The advocacy model as a way of developing. A sense of meaning in young people // *Journal of Student Wellbeing*. 2011, vol. 5 (1), p. 38–57.

Smith J. A., Larson P., Flowers P. Interpretative phenomenological analysis. Theory, method and research. London: Sage, 2009.

Spronk R. Beyond pain, towards pleasure in the study of sexuality in Africa // *Sexuality in Africa Magazine*. 2007, vol. 4 (3), p. 6–14.

Stern D. N. The interpersonal world of the infant. New York: Basic Books, 1985.

Stoller R. J. A contribution to the study of gender identity // *International Journal of Psychoanalysis*. 1964, vol. 45, p. 220–226.

Šalaj J. Gyvumo išgyvenimas buvimo patyrimo: interpretacinė fenomenologinė analizė. Doktoro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.

Target M. Is our sexuality our own? A developmental model of sexuality based on Early affect mirroring // *British Journal of Psychotherapy*. 2007, vol. 23 (4), p. 517–530.

Tolman D. L. Dilemmas of desire. Cambridge: Harvard University Press, 2002.

Tolman D. L., McClelland S. I. Normative sexuality development in adolescence: A decade in review, 2000–2009 // *Journal of Research in Adolescence*. 2011, vol. 21 (1), p. 242–255.

Večerskis D. Intersubjektyvumo ir kūniškumo plotmių sankirta. Fenomenologinė perspektyva. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU, 2009.

Žukauskienė R., Kajokienė I., Vaitkevičius R. Mokyklinio amžiaus vaikų ASEBA klausimynų (CBCL6/18, TRF6/18, YSR11/18) vadovas. Vilnius, 2012.

Žydzūnaitė V. Socialinių tyrėjų vasaros laboratorija. 2012 birželio 24–27 d. Kaunas: VDU.

Zani B. Male and female patterns in the discovery

of sexuality during adolescence // *Journal of Adolescence*. 1991, vol. 14, p. 163–178.

Winnicott D. W. Mirror-role of mother and family in child development (1967) // D. W. Winnicott. *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications, 1971. P. 111–119.

Welsh D. P., Rostosky S. S., Kawaguchi M. C. Anormative perspective of adolescent girls' developing sexuality // *Sexuality, Society and Feminism* / Ed. by C. B. Travis, J. W. White. Washington, DC: American Psychological Association, 2000. P. 11–140.

Woertman L., van der Brink F. Body image and female sexual functioning and behavior: A review // *Journal of Sex Research*. 2012, vol. 49 (2–3), p. 184–211.

ANALYSIS OF ADOLESCENT GIRLS' SEXUAL SUBJECTIVITY

Ilna Kajokienė

S u m m a r y

It is difficult to take no notice of the gap existing between the relevance of the theme of sexuality in adolescence for young people themselves and the lack of attention of academia trying to understand, analyze, and conceptualize this experience of young people. There is still a need to understand the profound subjective sexual experience in adolescence, i.e. to reveal the pathways how the feeling that “I am a sexual person” arises in an adolescent's self-awareness. The aim of the present study was to update and expand the understanding of the phenomenon of the adolescence sexuality experience and to offer an updated model of understanding it, which has been created with reference to adolescents' narratives. Particularly, it is meant to understand, organize, and analyze a typical, characteristic of the normal development of adolescent girls' sexual experience, highlighting the discursive position of the subject in order to answer one basic question: *how or in what way* in the awareness of an adolescent arises the feeling that “I am a sexual person”. The interpretive qualitative study of the exploratory strategy was based on a hermeneutic phenomenological methodological investigator's position for interpreting the experience of the participants. Data obtained during a semi-structured interview were analyzed using the method of interpretative phenomenological analysis (Smith et al., 2009). The findings have been interpreted in consistence with the paradigm of a positive and

normative development of sexuality in adolescence together with some psychoanalytic developmental theories. The study has revealed the typical feelings associated with the regularity of sexual subjectivity emergence in the process of growing self-awareness. The structure of the abstracted meta-theme called “Adolescence sexuality as part of an intensive I–Other experience” is presented to the reader in this publication. The material provides new data on the first conscious sexual experiences of adolescent girls, conceptualized as a “gaze situation”. The gaze situation is characterized by the interaction of four psychological micro-processes which stimulate sexual awareness and the integration of sexual self-experience. The author chooses to conceptualize these micro-processes as a) shifting reactions towards adolescent girls; b) the sense of personal singularity and uniqueness; c) the body becoming an alluring *public* object; d) striving to repeat the pleasurable experience of being looked at. Two additional themes were discussed as features of the intense I–Other experience related to the growing heterosexual sexual awareness: a) the Other should be a person outside the family, b) the Other should be a person of the opposite sex. Despite some limitations of the study, its findings confine importance of intersubjective experiences with the other sex to the development of sexual selfhood in adolescence.

Key words: qualitative hermeneutic research, “gaze situation”, adolescent girls, sexuality, mirroring.

Iteikta 2012 11 28